

DOI: <https://doi.org/10.56349/emblecat.215>

La relació d'Hermen Anglada -Camarasa amb el Cercle Artístic de Barcelona. Referències existents a l'Arxiu de l'entitat

Maria Isabel Marín Silvestre

<https://orcid.org/0000-0002-1268-9816>Cap de l'arxiu-biblioteca i del patrimoni artístic del Reial Cercle Artístic de Barcelona
arxiu.patrimoni@reialcercleartific.cat

Recepció: 25/11/2022; Acceptació: 15/5/2023; Publicació: 20/7/2023

Resumen:

El present article recull dades relacionades amb Hermen Anglada-Camarasa extretes de la recerca realitzada a l'Arxiu del Cercle Artístic de Barcelona. L'artista va ser molt valorat a l'entitat; proposat Soci de Mèrit el 1914, va formar part de la Junta Directiva i se'l va tenir molt present a l'hora d'organitzar tot tipus d'activitats artístiques. El 1955 va ser nomenat President d'Honor.

Paraules clau: Anglada-Camarasa, Cercle Artístic, Soci de Mèrit, President d'Honor.

Resumen: *La relación de Hermen Anglada-Camarasa con el Cercle Artístic de Barcelona. Referencias existentes en el Archivo de la entidad*

El presente artículo recoge datos relacionados con Hermen Anglada-Camarasa extraídos de la investigación realizada en el Archivo del Cercle Artístic de Barcelona. El artista fue muy valorado en la entidad; propuesto Socio de Mérito en 1914, formó parte de la Junta Directiva y se le tuvo muy en cuenta en la organización de todo tipo de actividades artísticas. En 1955 fue nombrado Presidente de Honor.

Palabras clave: Anglada-Camarasa, Cercle Artístic, Socio de Mérito, Presidente de Honor.

Abstract: *Hermen Anglada-Camarasa's relationship with the Cercle Artístic of Barcelona. Existing references in the organization's archives*

This article compiles data related to Hermen Anglada-Camarasa and extracted from research carried out in the archives of the Cercle Artístic of Barcelona. The artist was highly valued by the organization; nominated Member of Merit in 1914, he was a member of the Board of Directors and was very present when organizing all kinds of artistic activities. In 1955 he was appointed Honorary President.

Keywords: Anglada-Camarasa, Cercle Artístic, Member of Merit, Honorary President.

Amb motiu de l'Any Anglada-Camarasa, cent-cinquanta anys del seu naixement, es van exposar -entre el 16 de desembre de 2021 i el 10 de gener de 2022- a l'espai La Capella i posteriorment a la Sala Güell del Cercle Artístic, cinc acadèmies i alguns documents relacionats amb el pintor, conservats a l'arxiu de l'entitat (figs. 1 i 2).

Les acadèmies mostrades daten de 1905 i 1906. Són cinc dibuixos al carbó de nus femenins i masculins signats H. Anglada Camarasa i datats sota de la signatura, els quals van ser donats per l'artista el 1948.

Fig. 1. Mostra documental de l'exposició de desembre 2021 - gener 2022 al Cercle Artístic.

Anglada-Camarasa considerat un dels noms cabdals de l'art del nostre país i d'enorme reconeixement internacional, va ser un artista molt valorat al Cercle Artístic. A finals de 1914 va ser proposat Soci de Mèrit juntament amb l'escultor Venanci Vallmitjana i els pintors Romà Ribera, Eliseu Meifrén, Ramon Casas i Marià Fuster; a la seva vellesa fou nomenat President d'Honor el 1955 i, com veurem, se'l va tenir present a l'hora d'organitzar diverses activitats artístiques a l'entitat.

Va néixer a Barcelona el 1871 i als inicis de la seva activitat artística volia ser escultor; va estar deixeble de Tomàs Moragas i de Modest Urgell. El 1894 va marxar a París, on va assistir a les acadèmies Julian i Colarossi, i des de 1898 va presentar les seves obres a les

exposicions col·lectives parisenques, on va obtenir gran reconeixença i a partir de 1901, des de París, va començar el seu prestigi internacional.¹

Entorn 1915 va tornar per un temps a Barcelona, on estava domiciliat al carrer Provença, 185, 2on. 1a.² Aquell mateix any amb motiu de l'exposició organitzada pel Cercle per honorar la memòria de Xavier Gosé, Anglada va formar part de la comissió organitzadora juntament amb Joaquín Sorolla, Carlos Vázquez i Alexandre Cardunets, entre altres, i, a més, va adquirir obra del malaurat artista: trenta apunts per vuitanta pessetes i un quadre per tres-cents pessetes.

A l'Exposició General d'Art de Primavera de maig de 1916, organitzada pel Cercle a la seva seu de la desapareguda casa Juncadella (Rambla de Catalunya, 33), va tenir un lloc preferent; va participar-hi amb *Estudio*, estudi de gitana en un jardí de dàlies i roses que valorava en cinc-mil pessetes (figs. 3A i 3B).

Fig. 2. Mostra documental de l'exposició de desembre 2021 - gener 2022 al Cercle Artístic.

1. Sobre l'artista Anglada-Camarasa s'ha escrit abastament, a més de realitzades un bon nombre d'exposicions. En aquest estudi, per complimentar la seva biografia s'ha emprat la bibliografia que al final es relaciona, especialment el catàleg raonat sobre els dibuixos d'aquest artista a Fontbona; Miralles (2006) i a la tesi doctoral de Cristina Ribot-Bayé (2015).

2. Recordem que amb motiu de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, Anglada s'havia establert al Port de Pollença (Mallorca).

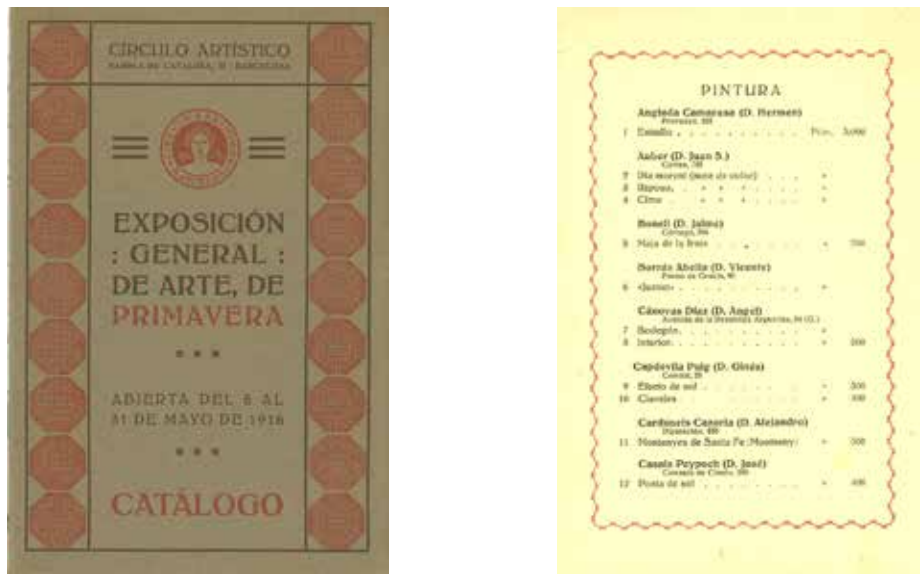

Fig. 3.A i 3.B. Portada i pàgina del catàleg de l'Exposició General d'Art de Primavera. Maig de 1916. Arxiu Reial Cercle Artístic.

Per al 13 de febrer de 1917 s'organitzava un Ball de Màscara al Teatre de Novedades i es va nomenar una comissió organitzadora on, amb Anglada-Camarasa, hi eren Carlos Vázquez, Marià Fuster, Lluís Masriera, Joan Valentí Gallard, Rafael Areñas, Josep Ma. Jordà, Salvador Alarma i Esteve Batlle.³ Van elogiar per unanimitat el cartell de Manuel Fontanals i acordaren adquirir-lo per anunciar el ball; el projecte d'ornament es va confiar a Salvador Alarma.⁴

A partir d'aquest mateix any, la implicació d'Anglada amb el Cercle Artístic va ser un fet. A proposta de Lluís Masriera, va ser felicitat per haver estat nomenat Soci d'Honor a la Hispanic Society of America a Nova York,⁵ i el mateix Anglada proposà a la Junta Directiva que el Cercle adquirís alguna obra de l'artista argentí Rodolfo Franco amb motiu de la seva exposició a l'entitat.⁶ A partir d'aquest fet, la Junta Directiva el va nomenar membre del Jurat, juntament amb Ricardo Urgell i Marià Andreu, per adjudicar el premi a l'avant-projecte de decoració del nou local social del Cercle, a la casa Roldós, a La Rambla dels Estudis, 6.⁷ Josep Maria Gomis va presidir la reunió per tal de fallar el concurs. Els altres membres de la Junta Directiva eren: Julio Moisès, Santiago Ferrer, Lluís Santasusana, Lluís Foix, Bonaventura Puig Perucho, Alexandre Ribó, Josep Compte,

3. ARCAB-LIAJD. 1916-1917, p. 146. Acta 27 de gener de 1917.

4. ARCAB-LIAJD. 1916-1917, p. 147. Acta 30 de gener de 1917.

5. ARCAB-LIAJD. 1916-1917, p. 197. Acta 27 d'abril de 1917.

6. ARCAB-LIAJD. 1917-1918, p. 18. Acta 19 de juny de 1917.

7. ARCAB-LIAJD. 1917-1918, p. 25. Acta 18 de juliol de 1917. Sobre aquest fet trobareu més informació a Marín 2006.

Rafael Areñas, Gabriel Calbetó, Carles Ridaura, Joan Baptista Trias, també Anglada. Faltaven a la convocatòria Marià Andreu i Ricardo Urgell que també formaven part del jurat, i van resoldre convocar una nova reunió quatre dies després. En aquella nova convocatòria -presidida per Alexandre Cardunets- hi eren tots a excepció de Bonaventura Puig Perucho, Josep Compte i Hermen Anglada-Camarasa; a més, també hi faltava Lluís Masriera, en aquells moments president de l'entitat, però no es va poder ajornar de nou ja que les obres s'endarrerien. Es van llegir les memòries acompanyades dels projectes i una carta on Anglada emetia el seu vot. La Junta va decidir declarar el concurs desert, i atorgar a cada projecte -a excepció del de lema 'Julio 14'- cinc-centes pessetes, com a retribució pels seus treballs, i nomenar director de les obres a Ramon Rigol.⁸

El 1918 Anglada tornava a formar part de la comissió del Ball de Màscares -que s'havia de celebrar al Liceu- amb el Marquès d'Alella, Antoni de Ferrater, Lluís Ferrer Barbara, Joan Tusquets, Josep Ma. Jordà i Antoni Cuyàs.⁹ Van proposar convocar als decoradors socis Oleguer Junyent, Salvador Alarma, Josep Castells i Antoni Ros i Güell, per ornamentar el ball que s'havia de celebrar el dia 9 de febrer.¹⁰

Amb motiu de l'Exposició d'Art de 1918 celebrada al Palau de Belles Arts de Barcelona, la Junta Directiva va rebre dues comunicacions signades, una dels expositors escultors i una altra dels expositors pintors, les quals feien referència al nomenament del jurat de les adquisicions i recompenses. Alguns membres del jurat havien presentat la dimissió, i van quedar definitivament designats després d'una nova votació: Josep Cardona, Eusebi Arnau, Josep Tenas i V. Rosellas per la Secció d'Escultura, i per la Secció de Pintura, Fenetà, Urgell, Anglada i Joan Baixas. De les vint-i-cinc mil pessetes pressupostades per adquisicions, vint mil es destinarien a pintura i cinc mil a escultura.¹¹ Tot i així, la Junta va rebre carta d'Anglada, de Josep Mongrell i de Joan Baixas renunciant a formar part del jurat d'adquisicions per a l'exposició d'art.¹²

El mes de setembre d'aquell mateix any, es va nomenar a Josep Compte, Ferrer i Alexandre Ribó per gestionar l'adquisició d'una obra d'Anglada per la quantitat màxima de cinc mil pessetes.¹³ Rendint tribut al talent d'Anglada, el Cercle va adquirir l'obra *El palco azul* (c. 1904), un oli sobre tela de 65-67 cm de diàmetre, per cinc mil pessetes. Anglada va enviar

8. ARCAB-LIAJD. 1917-1918, p. 26 i 27. Actes 23 i 27 de juliol de 1917.

9. ARCAB-LIAJD. 1917-1918, p. 87. Acta 5 de gener de 1918.

10. ARCAB-LIAJD. 1917-1918, p. 89. Acta 8 de gener de 1918.

11. ARCAB-LIAJD. 1917-1918, p. 163. Acta 28 de maig de 1918.

12. ARCAB-LIAJD. 1917-1918, p. 167. Acta 4 de juny de 1918.

13. ARCAB-LIAJD. 1918-1919, p. 2. Acta 3 de setembre de 1918.

una carta d'agraïment a l'entitat i va oferir una obra per fer *pendant* de la que posseïen.¹⁴

Després, Anglada es veuria de nou involucrat en decisions del Cercle: Juan Espina, Secretari de l'Asociación de Pintores y Escultores de Madrid, va dirigir una carta a la Junta Directiva, fent referència a la celebració a Barcelona del Segon Congrés de Belles Arts. S'acordà llavors convocar una reunió dels presidents de les seccions de Pintura, Escultura i Arts Decoratives i també a Solà, Enric Galwey, Anglada i Carlos Vázquez.¹⁵

Fig. 4. Sortida a Sitges amb motiu de l'Exposició d'Art Belga de 1921. Arxiu Reial Cercle Artístic.

A la relació de socis de finals d'abril de 1920, Anglada hi consta com a Vocal de la Junta Directiva presidida per Marià Fuster, juntament amb Alexandre Ribó, Joan Baptista Trias, Victorià Seix, Josep Ma. Jordà, Baldomer Gili Roig, Josep Tenas, i Ramon Rigol entre altres membres. El 1921 tenia la mateixa responsabilitat i el Cercle va estar comissionat pel govern belga per organitzar a Barcelona una exposició d'obres dels seus artistes; Anglada-Camarasa va formar part del comitè d'honor. Entre les diverses activitats entorn l'exposició, van fer una sortida a Sitges amb els delegats belgues: Santiago Rusiñol, Ramon Casas, Marià Fuster, Enric Galwey i, entre

altres, també hi era Anglada-Camarasa. Els va rebre Miquel Utrillo i es van dirigir al Cau Ferrat i després a Maricel, sent rebuts per Charles Deering (fig. 4).

Quan el Cercle estava ubicat a La Rambla dels Estudis, 6, el juliol de 1921 Marià Fuster va dirigir una carta a Anglada, resident a Pollensa, informant-lo d'una reunió de la Junta Directiva per nomenar director de la reforma del que havia de ser la nova seu de l'entitat a la Gran Via. A més, el Cercle va ser honorat amb la invitació del govern belga i patrocinat per l'Ajuntament perquè fos l'organitzador d'una exposició d'art en aquell país, com ho havia estat feia poc a la celebrada per Bèlgica al Palau de Belles Arts de Barcelona.

14. ARCAB-LIAJD .1918-1919, p. 3. Acta 10 de setembre de 1918.

15. ARCAB-LIAJD. 1918-1919, p. 7. Acta 23 de setembre de 1918.

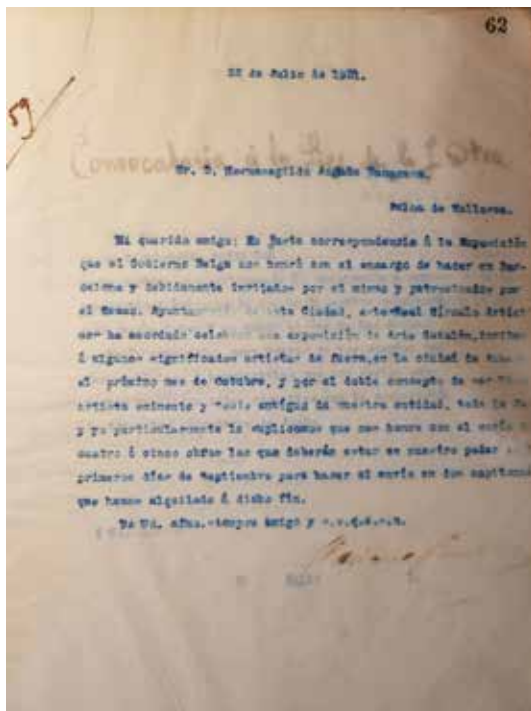

Fig. 5. Còpia de la carta dirigida a Anglada-Camarasa informant de la invitació a l'exposició d'Anvers per part del govern belga. 22 de juliol de 1921. Arxiu Reial Cercle Artístic.

enviaven per poder remetre l'àlbum a Paul Lambotte, delegat oficial del govern belga. També aquell mateix any -confiant en la seva generositat-, se li sol·licitava en nom de la Junta Directiva tingués a bé contribuir amb alguna de les seves obres, cobrant-les amb accions de l'emprèstit del Cercle -com ja s'havien compromès a fer diversos artistes catalans-, per una exposició-tómbola, i aconseguir fons per les obres del nou local de la Gran Via; la llista aniria encapçalada amb el seu nom. La idea de contribuir a l'emprèstit, havia estat suggerida pel mateix Anglada i havia tingut molt èxit, com ho demostrava que artistes tan notables com Eliseu Meifrén, Joan Cardona, Enric Galwey, Santiago Rusiñol, Ramon Casas, Enric Clarasó, Marià Fuster, Ricard Canals, Xavier Nogués, Domènec Carles, Joan Colom i molts altres, haguessin respost a la crida, alguns, fins i tot, obsequiant amb l'obra al Cercle. Volien que el quadre d'Anglada fos «l'eix de la festa» i el nom d'ell «una garantia insòlita per l'èxit de la mateixa»¹⁷. Per organitzar el lliurament de les obres es va crear una comissió de la qual Anglada en formava part.

16. Doc. 1. AR CAB. Còpia de la carta del Reial Cercle Artístic a Anglada-Camarasa, del 22 de juliol de 1921. S'ha optat per fotografiar aquest document en lloc de fer una transcripció.

17. AR CAB. Copiador de cartes. Carta de l'11 d'abril de 1922 signada per el Secretari de la Junta Directiva (Francesc Pujols).

L'exposició s'havia de celebrar a Anvers el mes d'octubre i es va posar al corrent a Anglada per carta, demanant-li hi fes arribar quatre o cinc pintures (fig. 5).¹⁶ A l'arxiu del Cercle hi ha una relació dels artistes convidats a participar-hi: Federico Beltran Massés, Joaquín Sorolla, Fernando Álvarez de Sotomayor, Ignacio Zuloaga, Manuel Benedito, Eugenio Hermoso, Josep Ma. Sert, Valentín i Ramon de Zubiaurre, Enric Galwey, Ricard Canals, Josep Mongrell, Ricardo Urgell, Baldomer Gili Roig, Joaquim Mir, Josep Clarà, Miquel Blay, entre molts altres, emplaçats a Barcelona, Madrid, París, Roma i a diverses ciutats espanyoles.

De nou per mitjà d'una carta del 7 de març de 1922, firmada per Francesc Pujols, se li demanava que signés la fotografia que li

El febrer de 1927, per mitjà d'una carta signada per el president Oleguer Junyent, se'l felicitava amb motiu de ser-li atorgada a l'Exposició de Filadèlfia una Medalla d'Or i Premi d'Honor. A la biblioteca del Cercle es conserva el llibre de Sidney Hutchinson Harris, *The art of H. Anglada-Camarasa*, London, The Leicester Galleries, 1929, exemplar 43. A la presidència de Francesc d'Assís Planas Doria, el juny de 1936, se'l va felicitar per exhibir les teles a Barcelona abans de fer-ho a Nord Amèrica. A més els amics i admiradors de l'artista van organitzar un banquet d'homenatge al desaparegut Hotel Colón, per celebrar l'èxit de l'exposició a La Pinacoteca. Entre més de cinquanta comensals, hi havia Francesc d'Assís Planas Doria, el president dels Amics dels Museus de Catalunya i antic president de l'entitat, Pere Casas Abarca, que en va ser l'organitzador, així com Francesc Cambó, la cantant Mercè Plantada i l'escriptor Joan Estelrich. Es va elogiar la seva obra la qual havia triomfat per tot el món i es va manifestar que estava indegudament representada al museu, amb la iniciativa de formar una comissió per adquirir diverses obres i crear una sala especial en el Museu de Catalunya.

El 1948, amb motiu de la donació de les acadèmies al Cercle, Francesc Pérez-Dolz, va oferir una conferència sobre la seva pintura; entre altres interessants aspectes, indicava que entre els seus dibuixos al carbó nomenats acadèmies i els seus quadres hi havia una radical diferència. Al seu entendre els dibuixos manifestaven un propòsit d'estudi de la forma com aparença, d'un realisme subjectiu, una recreació en les dificultats, però no una preparació per aconseguir la «dicció pictòrica, el llenguatge que feia servir als seus quadres».¹⁸ Els dibuixos d'Anglada eren naturalistes, magistralment dibuixats, estudiats, com d'un etern aprenent; l'imprecís perfil no li treia fermesa al contorn i el vigor gairebé escultural del seu clarobscur no era comú a la seva pintura. Anglada va donar sempre molt valor al dibuix, per a ell era essencial. Els exercicis acadèmics del nu eren originals en el seu plantejament i sovint acompanyaven la seva obra pictòrica per demostrar el coneixement en aquesta tècnica que considerava imprescindible.

El maig de 1949, Anglada-Camarasa, va participar a l'Exposició Pro-Hospitales amb *Dalias. Jarrón blanco* de 100 x 110cm i, a més, juntament amb Josep Clarà, Antoni Vila Arrufat i Antoni García Morales, va assistir al lliurament del donatiu als representants dels hospitals, com a delegat dels artistes expositors.

El 1955, la Junta Directiva del Cercle Artístic va voler rendir un homenatge a Anglada; el govern li havia concedit la Gran Cruz de Alfonso X el Sabio i l'Ajuntament de Barcelona la Medalla de la Ciutat al Mèrit Artístic. L'homenatge va consistir en organitzar una exposició antològica el mes de juny. Al catàleg de la mostra es reproduïx un retrat

18. ARCAB. Conferència de Francesc Pérez-Dolz. 17 de desembre de 1948.

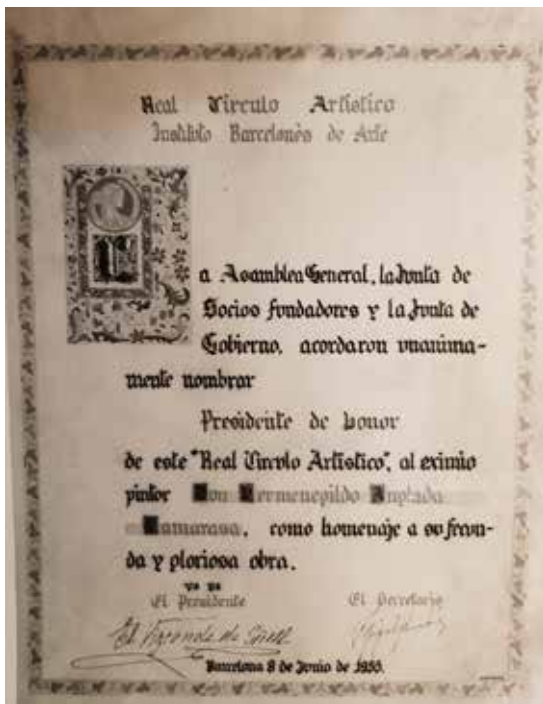

Fig. 6. Fotografia del diploma del nomenament d'Anglada-Camarasa com a President d'Honor. 8 de juny de 1955. Arxiu Reial Cercle Artístic.

d'Anglada realitzat per Picasso, hi ha una introducció de Joan Cortés i es reproduïxen vint-i-cinc obres de les cinquanta-una que hi havia exposades, provinents de col·leccions particulars a excepció de *El Palco* propietat del Cercle. Es va celebrar un àpat a l'hotel Ritz amb els amics i admiradors al voltant del pintor, en el qual hi van figurar nombroses personalitats artístiques i socials. El gran violinista i consoci Francesc Costa es va voler sumar a l'homenatge oferint un concert gratuït per tots els que havien pres part en la subscripció pro-homenatge, celebrat a la Sala d'Actes del Col·legi d'Advocats. Aquells anys el Cercle estava ubicat a la plaça de Catalunya, 14 i la pintura *El Palco* situada a un espai que

en deien Saló Tresillo III o 'El tranvia'. Com a cloenda dels actes a Anglada-Camarasa, la Junta de Fundadors, a proposta de la Junta Directiva, acordà nomenar-lo President Honorari, acordat per unanimitat a l'Assemblea General Ordinària (fig. 6).¹⁹

Al Concurs Extraordinari de Pintura i Escultura de 1957, Anglada-Camarasa va oferir cinc-mil pessetes, les quals, juntament amb les donades per Eusebi Güell, van ser les aportacions més altes, i es van crear dos accèssits per obres pictòriques. El jurat va estar format per Eusebi Güell Jover, Josep Clarà, Joan Cortés Vidal, Sebastià Gasch, Pere Jou, Frederic Marès, Jaume Mercadé, Lluís Muntané Muns, Joan Serra Melgosa, i Marià Pérez-Terol com secretari. Van ser premiats Francesc Serra Castellet, Josep Puigdemongas, Emili Bosch Roger i Josep Roca. Els accèssits de cinc-mil pessetes es van atorgar a Jesús Casaus i a Ramon Rogent, i el d'Anglada-Camarasa a Amadeu Freixas.

El 1959 ens va deixar Anglada-Camarasa i Rafael Garcia Esmatges de La Pinacoteca, va ser el representant del Cercle al seu sepeli; a la Junta General, en obrir la sessió, es van dir unes paraules de recordança.

El Palco, quadre tan preuat, va deixar de ser propietat del Cercle juntament amb moltes

19. Doc.2. ARBAB. Diploma fotografiat del nomenament de President d'Honor a Anglada-Camarasa de la Junta Directiva del Cercle Artístic, datat el 8 de juny de 1955. S'ha optat per fotografiar aquest document en lloc de fer una transcripció.

altres obres de diversos artistes; l'entitat tenia greus problemes econòmics i hi va haver una subhasta extraordinària a benefici de l'entitat el 8 de juny de 1982 a la Sala Brok.

Aquest estudi és una recopilació de dades localitzades a l'Arxiu del Reial Cercle Artístic que vinculen a l'artista Anglada-Camarasa dins de la Junta Directiva de l'entitat. Representa la implicació d'aquest artista en la gestió com a col·laborador i per tant és una visió nova a la que creiem que per a futures investigacions seria interessant incidir-hi. Per tant, hem de parlar d'una aproximació a un aspecte que complementa com va ser la vida d'aquest artista.

DOCUMENTS

Document 1. ARCAB. Còpia de la carta del Reial Cercle Artístic a Anglada-Camarasa, datada el 22 de juliol de 1921 (Fig. 5).

Document 2. ARCAB. Diploma fotografiat del nomenament de President d'Honor a Anglada-Camarasa de la Junta Directiva del Cercle Artístic, datat el 8 de juny de 1955. (Fig. 6).

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu Documental del Cercle Artístic de Barcelona (ARCAB)

ARCAB. Catàleg l'Exposició General d'Art de Primavera al Cercle Artístic del 6 al 31 de maig de 1916.

ARCAB-LIAJD. Llibre d'Actes de Juntes Directives del Cercle Artístic (LIAJD) del 18 de gener de 1916 al 2 de maig de 1917.

ARCAB-LIAJD. Llibre d'Actes de Juntes Directives del Cercle Artístic (LIAJD) del 8 de maig de 1917 al 26 d'agost de 1918.

ARCAB-LIAJD. Llibre d'Actes de Juntes Directives del Cercle Artístic (LIAJD) del 3 de setembre de 1918 al 18 de març de 1919.

ARCAB. Fotografia de la sortida a Sitges amb els delegats belgues i els artistes Santiago Rusiñol, Ramon Casas, Marià Fuster, Enric Galwey i Anglada-Camarasa, per l'Exposició d'Art Belga al Cercle Artístic l'any 1921.

ARCAB. Carta de Francesc Pujols a la Junta Directiva del Cercle Artístic, del 7 de març de 1922.

ARCAB. Fotografies de l'exposició *L'Any Anglada-Camarasa* al Cercle Artístic de desembre 2021 - gener 2022.

BIBLIOGRAFIA

Fontbona, F. i Miralles, F. (1981), *Francesc. Anglada Camarasa*, Barcelona, Polígrafa.

Fontbona, F. i Miralles, F. (2006), *Anglada Camarasa: dibujos, catálogo razonado*, Barcelona, Mediterrània.

El París d'Anglada-Camarasa (1994), Madrid, Blanquerna, Llibreria catalana: Generalitat de Catalunya. Delegació de Madrid.

El Món d'Anglada-Camarasa (2006), Barcelona/Palma, Obra Social de la Fundació 'La Caixa'.

Marín Silvestre, M. I. (2006), *Cercle Artístic de Barcelona. Primera aproximació a 125 anys d'història. 1881-2006*, Barcelona. Cercle Artístic.

Miralles, F. i Sanjuán, C. (2003), *Anglada-Camarasa y Argentina*, Sabadell, AUSA.

Ribot-Bayé, C. (2015), *La representació de la dona en l'obra d'Hermen Anglada-Camarasa* [tesi doctoral], Girona, Universitat de Girona.

Sonsecas Mas, Y. (coord.) (2002), *Anglada-Camarasa (1871-1959)*, Madrid, Fundación Cultural Mapfre Vida.

Tugores Truyol, F. (coord.) (2007), *Anglada-Camarasa en la Col·lecció Fundació 'La Caixa'*, Barcelona, Obra Social de la Fundació La Caixa.